ANGELA SAVIN-ZGARDAN

Institutul de Filologie
(Chişinău)

MOTIVAŢIA APARIŢIEI LOCUŢIUNILOR VERBALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prezentul studiu demonstrează în ce măsură locuţiunile verbale (LV) exprimă aspectualitatea în limba română prin redarea categoriei lexico-gramaticale a modului desfăşurării acţiunii (sau aşa-numitul *Aktionsart*, termen de origine germană), categorie ce desemnează tipul decurgerii unei acţiuni, precum şi a categoriei lexico-gramaticale Terminativitate: Aterminativitate, categorie ce exprimă limita interioară a unei acţiuni.

S-a arătat nu o dată că formele analitice iau naştere din necesitatea de redare explicită a sensurilor gramaticale, că deseori formele sintetice dispar în situaţiile în care o limbă, datorită bilingvismului şubrezindu-şi sistemul, este nevoită să-şi formeze modele de exprimare mai clare, explicite. Acest fenomen este realizat atât prin constituirea unui singur cuvânt, lipsit de marcantul morfematic, cât şi prin apariţia îmbinărilor analitice, în speţă a LV. Dărâmarea sintetismului este produsă şi de erodarea părţii finale a formelor cuvintelor. Astfel, în limba latină distrugerea flexiunilor începe mai degrabă în graiurile rustice – „rusticitas", decât în cele de la oraş – „urbanitas", din cauza că primele mai greu erau supuse influenţei normative a sistemului flectiv (Karaseva, 1989, p. 47).

După părerea noastră, dispariţia categoriei aspectului şi a Aktionsart latine pe parcursul dezvoltării limbii a pus limbile romanice, în special limba română, în situaţia de a crea alte modalităţi de redare a valorilor pierdute. Astfel, în limba română vor căpăta o mare amploare LV. Aceasta ar fi una dintre cauzele care va determina apariţia lor.

Latina a fost limba care, pe lângă categoria aspectului, redată prin tema prezentului şi perfectului, poseda şi exprimarea diferitor tipuri de Aktionsart. Se ştie că în latină ele erau numeroase şi erau exprimate cu ajutorul unor morfeme speciale. Deseori analitismul ia naştere din cauza că forma internă, adică morfemul care redă o anumită valoare gramaticală, se destramă.

În romanica răsăriteană categoria Aktionsart latină ca sistem organizat morfologic se destramă. Până la urmă, valorile intensive, diminutivale etc. ale verbelor, cândva derivate, se pierd, chiar atunci când se menţine în română întreg cuplul între verbele primitive şi cele derivate (de ex.: *circitare* (*cerceta*) – *circare* (*cerca*); *liginare* (*legăna*) – *ligare* (*lega*); *traginare* (*trăgăna*) – *trahere* (*trage*). Constatăm deci o anumită pierdere. Dar limba nu tolerează o astfel de lacună, ea încearcă alte căi pentru a-şi restabili echilibrul.

Româna va completa într-o anumită măsură această deficienţă. Dar, de această dată, cu elemente de altă natură. Cercetătoarea L. M. Skrelina observa just că drept imbold pentru schimbări în limbă serveşte soluţionarea contradicţiei dintre necesităţile comunicării care apar în societatea în dezvoltare şi mijloacele de limbă existente care servesc pentru exprimarea noului conţinut (Skrelina, 1970, p. 12). Într-adevăr, ceea ce în latină era redat prin afixe, în limba română va fi redat prin îmbinări de cuvinte. Astfel ia naştere una dintre căile de formare a sintagmei. „Pentru limba latină este mai caracteristic combinarea cuvintelor în propoziţie decât îmbinarea de cuvinte propriu-zisă. O tendinţă opusă se va cristaliza în continuare în limbile romanice în care îmbinările de cuvinte vor înlătura pe alt plan combinarea cuvintelor în propoziţie" (Budagov, 1971, p. 274).

BDD-A25925 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:44 UTC)

De menţionat ca LV s-au format de la îmbinări de cuvinte iniţial libere. Se procedează la trecerea de la elementele de pe axa paradigmatică la cele de pe axa sintagmatică (Repina, 1973, p. 10). Componentele locuţiunii pe parcursul dezvoltării limbii se desemantizează, dar nu definitiv ca pe axa morfematică (ca în ex. *am făcut*). În cazul formării LV „lexicalizarea se manifestă în transformarea unităţii nivelului sintactic în unitatea nominaţiei, adică în schimbarea statutului lingvistic al construcţiei sintactice motivate" (Tronenko, 1991, p. 6). Locuţiunea nou apărută găseşte o *motivare* glotică: s-a destrămat un sistem şi s-a consolidat altul. În aceasta constă trecerea de la sintetism la analitism. Elementele din axa sintagmatică nu sunt atât de sistematizate ca în cea morfematică, dar îşi îndeplinesc funcţiile de limbă în condiţiile nou apărute. De exemplu, Aktionsart incoativă este exprimat prin afixe în limba latină şi rusă ca fiind limbi sintetice: lat. *florescere*, rus. *zatsvesti*. Pentru a desemna acelaşi tip de Aktionsart limbile romanice recurg la o sintagmă, componentul auxiliar al căreia îndeplineşte funcţia afixelor din limbile sintetice. De ex.: rom. *a da în floare*. S-a recurs la utilizarea construcţiilor analitice, unele fiind utilizate pentru denumirea unor realii (acţiunea ingresivă – *a începe*, *a înflori*), altele – pentru a denumi anumite subtilităţi (acţiunea incoativă – *a da în floare* ce marchează începutul unei acţiuni cu o trecere în altă stare de *a fi în floare*) (Savin-Zgardan, 1990, p. 34-44).

Bineînţeles, înlocuirea verbelor latine ce denumeau categoria Aktionsart în limbile romanice nu a fost un proces uniform, nu a constituit o înlocuire mecanică a mijloacelor gramaticale. Un timp anumit, pesemne, aceste mijloace de realizare a categoriei Aktionsart coexistau în limbă, până când noul mijloc de exprimare a sensurilor nu a înlocuit pe cel vechi. E. A. Referovskaja, analizând caracteristicile sintaxei limbii latine scrise în perioada preromanică (sec. VI-VII) de pe teritoriu fostei Galii, menţiona că de acum în limba latină scrisă în care pătrundeau elemente ale limbii vorbite erau atestate construcţii verbale pentru desemnarea categoriei aspectului (aici: Aktionsart ingresivă – *n.n.*). De ex., verbele ce desemnau începutul acţiunii: *coepi*, *incipio*, *ordior* erau urmate de un complement infinitival (Referovskaja, 1966, p. 43). În latina clasică gerunziu era precedat de verbele incipiente.

În acest mod se manifestă *problema motivaţiei* apariţiei locuţiunilor verbale care urmau să desemneze categoria aspectualităţii în limba română, categorie ce îşi capătă exprimarea prin categoriile lexico-gramaticale Aktionsart şi Terminativitate: Aterminativitate. Categoria gramaticală – cheie a câmpului conceptual al aspectualităţii – aspectul – nu îşi găseşte exprimarea în limba română.

O problemă, legată indisolubil de motivarea apariţiei locuţiunilor verbale în limba română este posibilitatea uneia şi aceleiaşi locuţiuni verbale *monosemantice* de a denomina concomitent un singur sau mai multe tipuri de desfăşurare a acţiunii. La fel, apare o problemă extrem de importantă şi dificilă, totodată, şi anume: posibilitatea limbii de a denomina, cu ajutorul uneia şi aceleiaşi locuţiuni verbale *polisemantice*, diverse moduri de desfăşurare a acţiunii. Mai jos vom prezenta câteva exemple de locuţiuni verbale bisemantice ce denotă ideea posibilităţii de desemnare de una şi aceiaşi locuţiune verbală a mai multor tipuri de desfăşurare a acţiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semică a ei schimbă regimul verbal, astfel indicînd o altă desfăşurare a acţiunii şi o altă Terminativitate: Aterminativitate.

Locuţiunea verbală ***a da înapoi*** înglobează două sensuri ce condiţionează diferite tipuri acţionale: o acţiune orientată motoric, iar alta – rezultativă: 1. *a se retrage*, *a renunţa* a. **rezultativă T**. *…şi în loc împengându pre lui Cantemir şi turcii începusă* ***a să da înapoi*** (M. Costin, p. 105). *Pintilie intră anevoie pe uşă, cu părul zbârlit şi ochii înfricoşaţi. Observând că mai este cineva,* ***dădu înapoi*** (M. Sadoveanu, DT, p. 167). *Constatarea acestui adevăr, în loc să îndemne pe Anicuţa a deveni din nou agresivă, o făcu, printr-o instinctivă pornire a sufletului femeiesc împotriva a tot ce e acţiune violentă,* ***să dea înapoi*** **(**D. Zamfirescu,

BDD-A25925 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:44 UTC)

p. 345); *Pe dumneata te-a iubit mult şi mi-a spus chiar că*, *dacă ar şti că suferi*, *nu* ***s-ar da înapoi*** *de a mă înşela cu dumneata* (G. Călinescu, EO, p. 157); 2. *a înapoia*, *a restitui*, a. **rezultativă, T**. *…alţii îl luau peste picior de-a binelea*, *ieşind de la el cu tabachera plină de tutun sau cerându-i împrumut tot felul de lucruri*, *fără să se mai gândească* ***a*** *i le* ***da înapoi*****;** *dar la toţi le era simpatic…* (D. Zamfirescu, p. 380). *Foarte bine*, *am zis*, *dacă a dori* ***să*** *i-l* ***dau*** *înapoi*, *i-l dau şi gata* (*apartamentul*) (M. Preda, CIP, p. 163).

La fel şi locuţiunea verbală ***a se da îndărăt*** se află în raport de sinonimie cu precedenta locuţiune. 1. *a întoarce*, *a restitui*, a. **rezultativă, T**. *…bărbatul-meu*, *după ce rămăsese văduv*, *i-o dăduse pe Leana de suflet*. *Nu vrusese* ***să****-i* ***dea*** *lui bărbatu-meu fata* ***îndărăt*** (Z. Stancu, p. 26); 2. *a da înapoi*, *a se retrage*, **a. orientată, T**. *Ostrogotul înfipse repede degetul în obrazul lui Bobby*, *din care ţâşni afară un cocoloş de hârtie*. *Bobby* ***se dădu*** *iute* ***îndărăt*** (G. Călinescu, CN, p. 77). *Oamenii* ***se dădură*** *câţiva paşi* ***îndărăt*** *şi iar se pâlcuiră*, *spre poartă*, *în mijlocul drumului*, *neîndurându-se să intre pe la case* (C. Petrescu, p. 129).

Locuţiunea verbală ***a da o lovitură*** desemnează la fel două sensuri ce necesită un diferit regim verbal: 1. *acţiune singulară de a lovi* (*pe cineva*), a. **monosecvenţială, T**. *… Uşa bordeiului nu se deschidea*. *Un sergent îi* ***dete o*** *formidabilă* ***lovitură*** *cu patul puştii*, *iar uşa sări din ţâţâni* (D. Zamfirescu, p. 337); 2. *fig*., *a răni* (*pe cineva*), a. **rezultativă, T.** *Curând însă îi* ***dădui o lovitură*** *care o răni adânc*. *Nici nu ştiu dacă această rană s-a mai închis vreodată în sufletul ei* (M. Preda, CIP, p. 54).

Locuţiunile de mai jos exprimă, la fel, două sensuri, fiind corelate fiecare din ele cu două tipuri diferite de desfăşurare a acţiunii: *a da naştere* – 1. *a naşte*, a. **monosecvenţială, T**; 2. *a crea*, *a produce*, *a cauza*, a. **ingresivă, T**. *El nu mai putea vorbi mătuşe-sei despre relaţiunile Aglaei cu Scatiu*, *fără* ***să dea naştere*** *la tot felul de explicaţii…* (D. Zamfirescu, p. 132). *În curând Silivestru se convinse că metoda lui de a consulta destinul era greşită şi putea* ***da naştere*** *la gesturi nechibzuite* (G. Călinescu, CN, p. 227);

Menţionăm că schimbarea numărului la substantiv duce la schimbarea tipului de desfăşurare a acţiunii: ***a da semne*** – aici. 1. *acţiune repetată de a semnala* (*ceva*), *a face gesturi*, *mişcări repetate*, a. iterativă, AT. *Pe când el vorbea*, *încălzindu-se din ce în ce mai mult*, *Ana* ***da semne*** *de nerăbdare* (D. Zamfirescu, p. 283); 2. *a da dovadă*, *a manifesta*, a. rezultativă, T. *Săptămâna parlamentară care a trecut… – ne-****a dat*** *unele* ***semne*** *certe că parlamentul e pe cale să divorţeze definitiv de diletantism* (LA, 1990, nr. 22, p. 2);

A da voie – aici: 1. *a permite* (*cuiva*). *…****va da voie*** *cuiva* (CRÎ, p. 76). *Numai* ***să*** *le* ***de voie*** ***î****mpărăţia să scrie moldovenii la leşi cu rugăminte şi cu îmbunături* (I. Neculce, p. 91). *Înconjurată de şapte copii ce plâng de foame*, *îmbrâncită de la uşa bogatului*, *unde nu i* ***se dete voie*** *a împărţi nici fărămiturile cu câinii lui*, *ticăloşia o apăsă sub greul ei genunchi* (C. Negruzzi, p. 275). *– N-ai decât să te însori şi tu*, *rupse tăcerea Agespina*, *noi nu te ţinem! – Nu mă ţineţi? Mă aşteptam să vă bucuraţi*, *nu* ***să****-mi* ***daţi voie!*** (G. Călinescu, CN, p. 175); 2. *a lăsa să intre*, a. rezultativă, T. *…Jim*, *ridicându-se*, *apucă cu o mână inelul de sus şi cu alta cordonul de pânză şi* ***dădu voie*** *deplină înăuntru mirosului de pulbere udă şi răcorilor de prund* (G. Călinescu, CN, p. 11).

Locuţiunea verbală ***a face haz*** posedă două seme care desemnează două tipuri de Aktionsart, ambele Aterminative. ***A face haz*** – aici: 1. *a se veseli*, a. **evolutivă, AT**. *Taică-său* ***făcea haz.*** *Dacă venea spre seară la prăvălie*, *îl luam în cârcă şi străbăteam cu el uliţa mare*, *jumătate din oraş*, *îl duceam acasă…* (Z. Stancu, p. 325). *Acum a crescut*, *e domnişoară în toată puterea cuvântului… Dar* ***face*** *un* ***haz*** *când îi aducem aminte!* (C. Petrescu, p. 125); 2. *a face glume pe seama cuiva*, *a-şi bate joc*, *a râde* (*de cineva sau de ceva*), a. **relaţională, AT**. *Femeia ieşi cu mâna la gură*, *ruşinată de tot*. *În urmă*, *cei doi boieri* ***făceau un haz*** *nespus*, *uitându-se unul la altul*, *urâţi şi bibidinoşi ca doi satiri* (D. Zamfirescu, p. 198). *Şi dacă nu ţi-ai măritat fata*, *auzi cum ţi-o strigă de sus*, *din vârful*

BDD-A25925 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:44 UTC)

dealului, *flăcăii*, *cu strigăte de ruşine*… *Aşteptăm strigăturile*, ***să facem haz*** (Z. Stancu, p. 148).

Locuţiunea verbală ***a face impresie*** conţine două sensuri ce condiţionează diferite tipuri acţionale: o acţiune relaţională şi alta rezultativă: 1. *a impresiona*, *a face efect*, a. **relaţională, T**. *Povestirea Agespinei **făcu** asupra asistenţei **o impresie** profundă*, *manifestată printr-o lungă tăcere meditativă* (G. Călinescu, CN, p. 269); 2. *a părea că*…, a. **rezultativă, AT**. *Petrică Nicolau nu-mi **făcea impresia** că ar fi stăpânit de o viziune apocaliptică* (M. Preda, CIP, p. 110).

Locuţiunea ***a-(şi) face loc*** este la fel polisemantică, semele responsabile de desfăşurarea acţiunii desemnând o acţiune neorientată motorică şi una rezultativă, ambele Terminative. – 1. *a se feri*, *a se da la o parte* (*pentru a permite trecerea cuiva sau amplasarea a ceva*), a. **neorientată, T**. *Poporul **loc** îi **face** tăcut şi umilit* (M. Eminescu, I, p. 63). *Şi trase un scaun şi toţi **făcură loc** unei fete care apăruse la masa noastră ca din pământ*… (M. Preda, CIP, p. 59). *Ziarul cu pricina a tipărit prima parte în foileton*…, *pentru **a face loc** la exerciţiile de traducător la care se deda un ginere al directorului*… (C. Petrescu, p. 555); 2. ***a se răspândi***, a. **rezultativă, T**. ***Îşi** mai **făcea loc** în el o simţire de curiozitate pentru figura aceea mohorâtă şi ascetică din preajma lui*, *care avea totuşi faţa zâmbitoare* (M. Sadoveanu, DT, p. 133).

Locuţiunea verbală ***a face cu ochiul*** conţine două sensuri ce condiţionează diferite tipuri acţionale: monosecvenţială şi orientată. – 1. *a clipi din ochi cu o intenţie anumită*, a. **monosecvenţială, T**. *Cât despre Scatiu*, *el venea în urma trăsurii*… *Era radios şi din când în când **făcea cu ochiul** avocatului* (D. Zamfirescu, p. 152). – *Da*, *fă*, *da*. *Seamănă leit cu frate-meu*, *cu Dumitrache*… *Ne **face cu ochiul.** Lui nenea Dumitrache îi creşte inima de bucurie* (Z. Stancu, p. 151); 2. *a arăta* (*pe cineva sau ceva*) *din ochi*, *a semnala cu privirea în anumită direcţie*, a. **orientată, T**. – *Care-i ăla*, *mă*, *care a dat în tata? Oamenii râdeau şi **făcură cu ochii** la baci*. *Stoica veni la el* (D. Zamfirescu, p. 134).

Locuţiunea verbală ***a face (un) semn*** posedă două sensuri, două seme diferite ce dictează diferite tipuri de desfăşurare a acţiunii: 1. *a arăta*, *a mişca* (*capul*, *mâna*) *în scopul indicării a ceva*, a. **monosecvenţială/ neorientată, T**. … ***au** şi **făcut semnu** de luară pe Duca-vodă* (I. Neculce, p. 89). *Din tronu-i se coboară*, *cu mâna **semn** îi **face**/ Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potecă* (M. Eminescu, I, p. 85). *Băităneşul **făcu semn** repede cu capul*, *de sus în jos* (M. Sadoveanu, DT, p. 137); 2. *a da indicii în legătură cu o întâmplare viitoare*, *a prevesti*, a. **monosecvenţială, T**. *Însă vine un ceas când Domnul Dumnezeu **face un semn*** (M. Sadoveanu, p. 13).

Concluzii:

1. Rezolvarea contradicţiei de ordin extern dintre necesităţile comunicării care apar în societatea în dezvoltare şi mijloacele de limbă care servesc pentru exprimarea noului conţinut apare în calitate de lege generală şi universală a progresului în limbă. După părerea noastră, dispariţia categoriei aspectului şi a Aktionsart din latină, condiţionată de destrămarea sintetismului, a pus limba română în situaţia de a crea alte modalităţi de redare a valorilor pierdute. Destrămarea sistemului sintetismului a motivat lingvistic apariţia LV care sunt apte de a reda conceptul semantic al aspectualităţii.

2. Apariţia şi evoluţia LV ca modalitate de exprimare a golurilor apărute în limbă (LV fiind în stare să redea aspectualitatea) se manifestă în acest caz în calitate de expresie a forţei motrice a dezvoltării limbii.

3. Locuţiunile verbale bisemantice vin să exemplifice ideea posibilităţii de desemnare de către una şi aceeaşi locuţiune verbală a două tipuri de desfăşurare a acţiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semică a locuţiunii schimbă regimul verbal al ei, astfel indicând o altă desfăşurare a acţiunii şi o altă Terminativitate: Aterminativitate.

BDD-A25925 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:44 UTC)

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Budagov, 1971: Р. А. Будагов, *Язык, история и современность*, М., Изд-во Московского университета, 1971, 299 p.

Karaseva, 1989: Т. А. Карасева, *Изменения конца слова в латинском языке VI-I вв. до н.э.*, Сборник научных трудов. Классическая филология как компонент высшего гуманитарного образования: МГИИЯ им. М. Тореза, М., 1989, Вып. 347, p. 41-48.

Repina, 1973: Т. А. Репина, *Аналитизм романского имени. Склонение существительных на западе и востоке Романии*. Автореф. дис. … докт. филол. наук, Л., I973, 20 p.

Referovskaja, 1966: Е. А. Реферовская, *Истоки аналитизма романских языков*, М.-Л., Наука, Ленинградское отделение, 1966, 152 p.

Savin-Zgardan, 2001: *Valori lexico-gramaticale ale locuţiunuilor verbale româneşti în plan sincronic şi diacronic*, Chişinău, Bons Offices, 135 p.

Tronenko, 1991: Р. Г. Троненко, *Лексикализованные синтаксические структуры в синхронии и диахронии*. Автореф. дис. … канд. филол. наук, Киев, 1991, 19 p.

TEXTE LITERARE

Călinescu, CN: George Călinescu, *Cartea nunţii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

Călinescu, EO: George Călinescu, *Enigma Otiliei*, Bucureşti, Editura Albatros, 1983.

M. Costin: Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1972.

M. Eminescu I: Mihai Eminescu, *Opere*, *Vol. I*, Chişinău, Literatura artistică, 1981.

I. Neculce: Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974.

C. Negruzzi: Constantin Negruzzi, *Opere alese*, Cartea Moldovenească, 1972.

C. Petrescu: Cezar Petrescu, Întunecare, Bucureşti, Cartea Românească, 1984.

M. Preda, CIP: Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, *Vol. I*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984.

M. Sadoveanu, DT: Mihail Sadoveanu, *Demonul tinereţii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

Z. Stancu: Zaharia Stancu, *Desculţ*, Bucureşti, Cartea românească, 1979.

D. Zamfirescu: Duiliu Zamfirescu, *Viaţa la ţară. Tănase Scatiu. În război*, Bucureşti, Cartea românească, 1982.

LA Literatura şi arta.

BDD-A25925 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:51:44 UTC)